

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΠΡΕΒΕΖΑΣ

ΔΙΑΖΩΜΑ

ΣΤΑΔΙΟ ΝΙΚΟΠΟΛΗΣ
ΧΟΡΗΓΙΚΟΣ ΦΑΚΕΛΟΣ

ΠΡΕΒΕΖΑ / ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Α. Εισαγωγικά /3

Β. Περιγραφή μνημείου /6

Γ. Αξιολόγηση υφιστάμενης κατάστασης /12

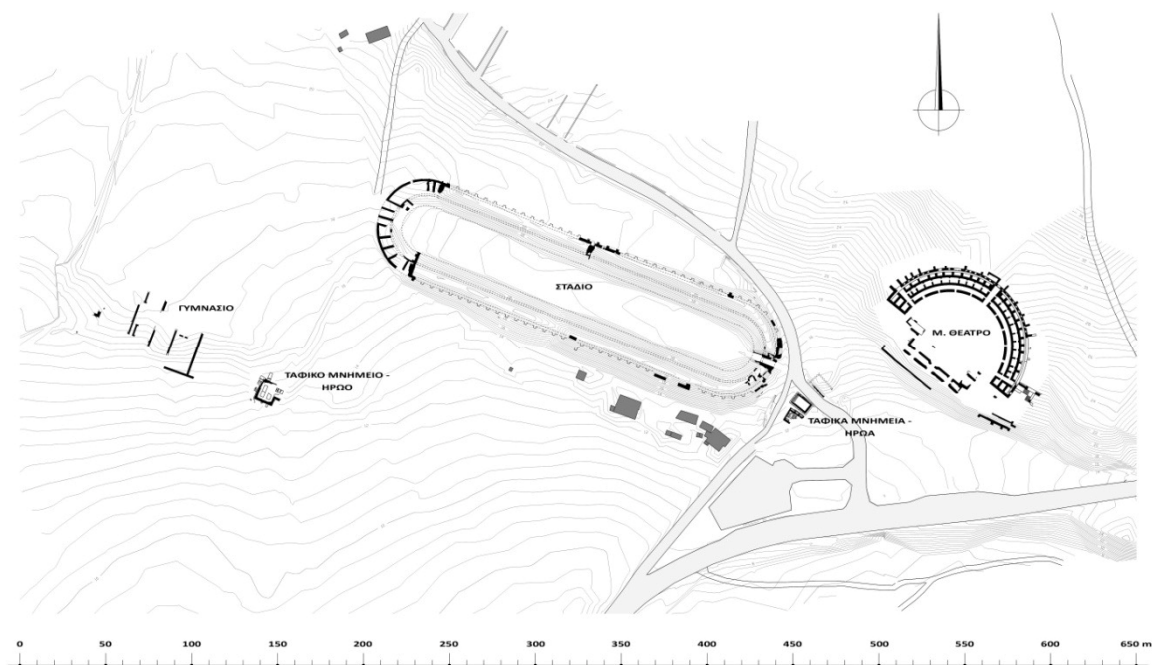
Δ. Απαιτούμενες μελέτες /18

Ε. Προϋπολογισμός μελετών /19

ΣΤ. Ενδεικτική Βιβλιογραφία /19

Α. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Το Στάδιο της Νικόπολης βρίσκεται εκτός των τειχών της ρωμαϊκής αποικίας, κτισμένο βόρεια της πόλης στην περιοχή του «Προαστείου». Η περιοχή αυτή αποτελεί εκτεταμένη πολεοδομική ενότητα extramuros, η οποία φαίνεται πως ακολουθούσε την πολεοδομική οργάνωση της πόλης και χωριζόταν σε δύο επίπεδα. Το ανώτερο επίπεδο είχε το χαρακτήρα του ιερού, με το οικοδομικό συγκρότημα του Τροπαίου της ναυμαχίας του Ακτίου να δεσπόζει σε αυτό. Στο δεύτερο, χαμηλότερο επίπεδο συγκεντρώνονταν τα κοσμικά κτίρια (γυμνάσιο, στάδιο, θέατρο, θέρμες) που εξυπηρετούσαν τις αθλητικές δραστηριότητες των Ακτιών, αγώνων που ο Οκταβιανός Αύγουστος αναδιοργάνωσε και κατέστησε λαμπρότερους για να διαιωνίσει την ανάμνηση της νίκης του και να τιμήσει τον προστάτη θεό του Απόλλωνα.

Εικόνα 1. Τοπογραφικό ευρύτερης περιοχής Σταδίου Νικόπολης. Υφιστάμενη κατάσταση (Αρχείο Επιστημονικής Επιτροπής Νικόπολης).

Οι αγώνες των Ακτίων αρχικά ήταν ετήσιοι, τελούνταν στο ακρωτήριο του Ακτίου στην είσοδο του Αμβρακικού Κόλπου και συνδέονταν με το Ιερό του Ακτίου Απόλλωνα. Η ίδρυση του Ιερού χρονολογείται στα τέλη του 7ου αι. π.Χ. και αποδίδεται στο Ανακτόριο, αποικία των Κορινθίων, όμως δεν είναι γνωστό πότε ακριβώς ιδρύθηκαν τα πρώτα Άκτια. Μετά τη νίκη του Αυγούστου στο Άκτιο και την ίδρυση της Νικόπολης, τα νέα Άκτια οργανώνονται για πρώτη φορά πιθανότατα το 27 π.Χ. ως πεντετηρικοί αγώνες (δηλαδή αγώνες που διεξάγονται κάθε τέσσερα χρόνια), αποκτώντας παράλληλα το χαρακτήρα ισολύμπιων αγώνων. Στους αγώνες λάμβαναν μέρος παιδιά, έφηβοι και άντρες από ολόκληρη την αυτοκρατορία και οι ακτιονικές στέφονταν με στεφάνια από νεροκάλαμο, απολαμβάνοντας τις τιμές των ολυμπιονικών. Τα νέα Άκτια περιλάμβαναν αγώνες γυμνικούς, φιλολογικούς και μουσικούς, ναυτικά αγωνίσματα και ιπποδρομίες. Η μεγάλη αίγλη που σύντομα απέκτησαν προσέλκυε αθλητές από όλη την αυτοκρατορία. Οι αγώνες συνέχισαν να τελούνται τουλάχιστον έως το 275 μ.Χ., με μια μικρή αναλαμπή αναβίωσης από τον Αυτοκράτορα Ιουλιανό. Η τελική κατάρρευση τους φαίνεται πως επιβλήθηκε μετά το διάταγμα του Μ. Θεοδοσίου Α, όταν απαγορεύτηκαν όλοι οι αγώνες των εθνικών.

Το Στάδιο και τα περισσότερα οικοδομήματα του ιερού άλσους κατασκευάστηκαν με κοινό οικοδομικό πρόγραμμα, σύγχρονο της ίδρυσης της πόλης, γεγονός που αιτιολογεί τις μορφολογικές και κατασκευαστικές ομοιότητες μεταξύ τους. Η μακράιωνη χρήση τους επιβεβαιώνεται από τις διάφορες μεταγενέστερες κατασκευαστικές φάσεις και επισκευαστικές επεμβάσεις, οι οποίες στο Στάδιο είναι εμφανείς.

Κατά την τελευταία εικοσαετία, στο Στάδιο της Νικόπολης εκτελέστηκαν εργασίες αποψιλώσεων, διερευνητικές ανασκαφικές τομές, τοπογραφικές και αρχιτεκτονικές αποτυπώσεις, ενώ στο πλαίσιο του Γ' ΚΠΣ κατασκευάστηκε από την Επιτροπή Αποκατάστασης και Ανάδειξης Μνημείων Νικόπολης διαδρομή επισκεπτών στην ανατολική σφενδόνη του μνημείου και διαμορφώθηκε ο περιβάλλον χώρος του στο σημείο αυτό.

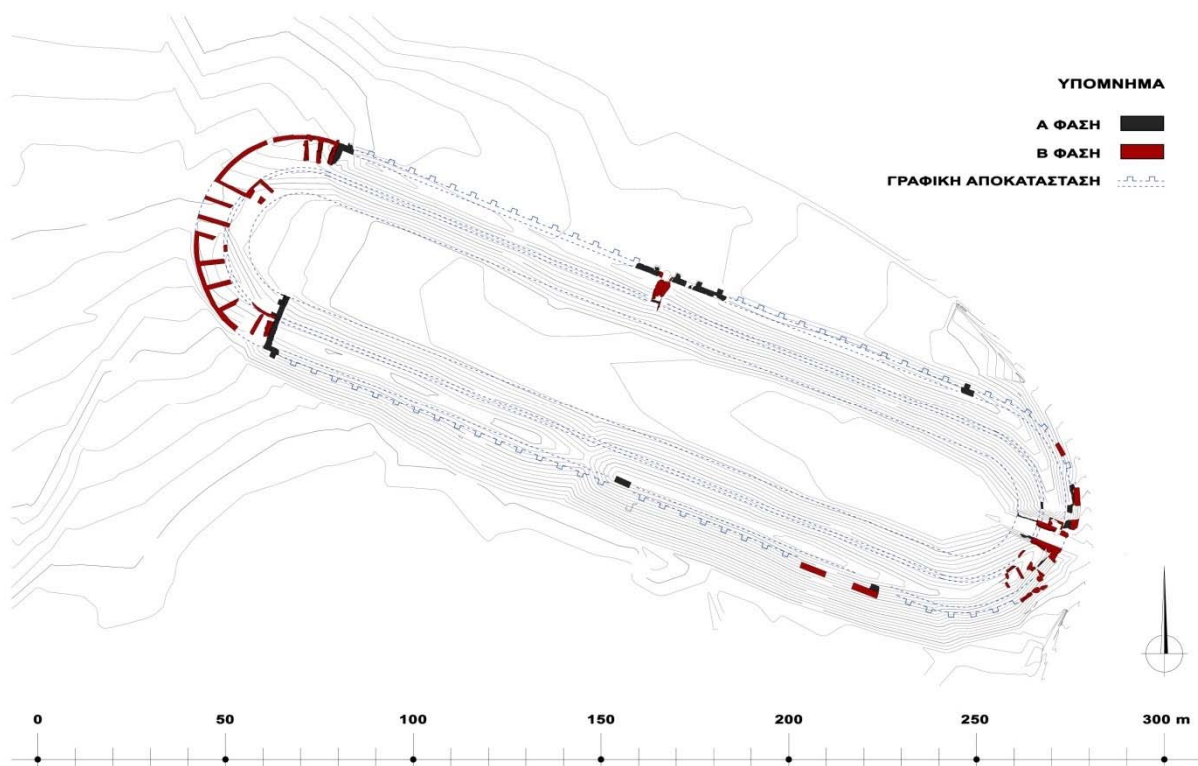
Εικόνα 2. Αεροφωτογραφία του Σταδίου από Νοτιοδυτικά. Διακρίνονται οι τοιχοποιίες της δυτικής σφενδόνης (Αρχείο Επιστημονικής Επιτροπής Νικόπολης).

B. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΜΝΗΜΕΙΟΥ

Κτισμένο στο χώρο μεταξύ του Θεάτρου και του Γυμνασίου, το Στάδιο με την περικλείστη μορφή του διατηρεί μεγάλο μέρος του όγκου του και διασώζει αρκετά στοιχεία από την αρχιτεκτονική μορφή του. Φαινομενικά πρόκειται για στάδιο-αμφιθέατρο, όμως η έρευνα των τελευταίων ετών τεκμηρίωσε την ύπαρξη δύο κύριων οικοδομικών φάσεων στο μνημείο, της αρχικής φάσης κατασκευής του και μιας μεγάλης οικοδομικής φάσης ανακαίνισης και αύξησης της χωρητικότητας του.

Το Στάδιο, με γενικές εξωτερικές διαστάσεις 249 x 60 μ. περίπου και προσανατολισμό κατά τον άξονα Α-Δ, εντάσσεται αρμονικά στο φυσικό ανάγλυφο της περιοχής. Η επιλογή της θέσης και του προσανατολισμού του έγινε κατά τέτοιον τρόπο ώστε η βόρεια μακρά πλευρά του να εφάπτεται του εξάρματος του εδάφους που παρατηρείται στις παρυφές του λόφου του Μιχαλιτσίου, μειώνοντας έτσι τις απαιτήσεις για εκτεταμένες υποδομές αντιστήριξης σε αυτό το τμήμα της κατασκευής. Τα πρανή και οι υπόλοιπες

πλευρές του μνημείου υποστηρίζονται από κτιστές υποδομές και ανθρωπογενείς επιχώσεις.

Εικόνα 3. Οι κύριες οικοδομικές του φάσεις του μνημείου (Ζάχος Κ., 2015-υπό εκτύπωση).

Το μνημείο κατά την πρώτη οικοδομική φάση είχε πεταλόσχημη κάτοψη, αποτελούμενο από τις δύο μακρές πλευρές, βόρεια και νότια, και την ανατολική σφενδόνη. Η ανέγερσή του εντάσσεται στο ενιαίο οικοδομικό πρόγραμμα του «Προαστείου» και η χρονολόγησή της πρέπει να τοποθετηθεί στα χρόνια μεταξύ 29-27 π.Χ., δηλαδή μετά την οριστική νίκη του Οκταβιανού και πριν την τέλεση των πρώτων νέων Ακτίων. Ο τύπος της κάτοψής του ακολουθεί τον κανόνα των σταδίων της ελληνικής αρχαιότητας και αυτό πιθανότατα υποδηλώνει τις προθέσεις του νέου ηγεμόνα για τον χαρακτήρα που επιθυμούσε να προσδώσει στους αγώνες της νέας εποχής. Οι περιμετρικοί αναλημματικοί τοίχοι – βόρειος, νότιος εξωτερικός τοίχος ανατολικής σφενδόνης και οι δύο κάθετοι στα δυτικά – έχουν πάχος περίπου 1,50 μ., είναι κατασκευασμένοι από λιθοδομή και ενισχύονται ανά τακτά διαστήματα (περίπου 6 μ.) από αντηρίδες πλάτους 1,50 μ. και εξέχουσες κατά 1,20-1,30 μ. περίπου. Στην ανατολική σφενδόνη της πρώτης οικοδομικής φάσης υπήρχε κρυπτή είσοδος στα πρότυπα των μεγάλων

ελληνικών σταδίων, ενώ τα προνή σχηματίζονταν πάνω σε τεχνητές χωμάτινες επιχώσεις.

Κατά τη δεύτερη οικοδομική φάση το μνημείο αναμορφώνεται για να καλύψει πιθανότατα αυξημένες ανάγκες και απαιτήσεις. Κατασκευάζεται η δυτική σφενδόνη, ενισχύεται τοπικά η υπάρχουσα κατασκευή και λαμβάνεται ειδική μέριμνα για την διευκόλυνση της προσέλευσης και αποχώρησης των θεατών με την διάνοιξη εισόδων στο κέντρο των δύο μακρών πλευρών. Επίσης με την κατασκευή υψηλού ποδίου στο εσωτερικό του, αφενός επιτυγχάνεται η αύξηση του πλάτους του στίβου και αφετέρου καθίσταται δυνατή η διεξαγωγή μονομαχιών και θηριομαχιών, τουλάχιστον στο τμήμα της δυτικής σφενδόνης. Η δεύτερη οικοδομική φάση, που χρονολογείται από τον Κωνσταντίνο Ζάχο στο τέλος του 1ου αι. μ.Χ., είναι κατασκευασμένη από χυτές τοιχοποιίες επενδυμένες με οπτοπλινθοδομή. Η δυτική σφενδόνη διαθέτει επίσης θολωτές κατασκευές εκατέρωθεν κεντρικής, τριπλής μνημειακής κρυπτής εισόδου, για την εξασφάλιση της επιθυμητής κλίσης του κοίλου και την κάλυψη των απαιτούμενων αναγκών σε βοηθητικούς χώρους.

Εικόνα 4. Αεροφωτογραφία του Σταδίου στη συμβολή των τοιχοποιιών της δυτικής σφενδόνης με την πρόσοψη του πεταλόσχημου Σταδίου της πρώτης οικοδομικής φάσης (Αρχείο Επιστημονικής Επιτροπής Νικόπολης).

Σύμφωνα με τα έως σήμερα αρχαιολογικά δεδομένα, θεωρείται δεδομένο ότι τα πρανή του σταδίου καλύπτονταν από επάλληλες σειρές ασβεστολιθικών εδωλίων τουλάχιστον στη δεύτερη φάση του, καθώς έχει υποστηριχθεί πως αρχικά ίσως τα πρανή παρέμειναν χωμάτινα. Παρόλα αυτά, η σημασία του μνημειακού οικοδομήματος στη τέλεση των Ακτιακών αγώνων και τη ζωή της Νικόπολης ήταν διαχρονική, καθώς εκτός από τον σημαντικό ρόλο που διαδραμάτιζε κατά την διεξαγωγή των αγωνισμάτων, κάλυπτε μεγάλο μέρος των αναγκών του πληθυσμού της πόλης για θεάματα.

Εικόνα 5. Η Ανατολική κρυπτή είσοδος από νοτιοανατολικά (Αρχείο Επιστημονικής Επιτροπής Νικόπολης).

Γ. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

Εικόνα 6. Αεροφωτογραφία του Σταδίου από Νοτιοδυτικά. Διακρίνονται οι τοιχοποιίες της ανατολικής σφενδόνης (Αρχείο Επιστημονικής Επιτροπής Νικόπολης).

Το Στάδιο της Νικόπολης έπεσε θύμα συστηματικής λιθολόγησης ανά τους αιώνες, αποτελώντας μία διαχρονική, πλούσια σε οικοδομικό υλικό πηγή. Η λιθαρπαγή των ασβεστολιθικών λιθοπλίνθων και εδωλίων, σχεδόν στο σύνολό τους, επέδρασε με τον πιο βίαιο και επιβαρυντικό τρόπο στη συνοχή της κατασκευής, προκαλώντας καταρρεύσεις τοιχοποιιών και θόλων. Σε αυτό πρέπει να συνυπολογιστεί η χρήση διαφορετικών στατικών μοντέλων και συστημάτων δόμησης κατά μήκος της κατασκευής, εξαιτίας των δύο μεγάλων οικοδομικών φάσεων του μνημείου.

Ο φέρων οργανισμός του μνημείου λοιπόν, για τη μεν πρώτη φάση ακολουθεί το γνωστό μοντέλο των περιμετρικών και κάθετων αναλημματικών τοίχων που αντιστηρίζουν τις τεχνητές επιχώσεις (λειτουργία αναλημματικών

τοιχών ελληνιστικών θεάτρων)· για τη δε δεύτερη το μοντέλο των θολωτών κατασκευών που δημιουργούν τεχνητό πρανές για την έδραση των εδωλίων.

Έτσι στην πρώτη περίπτωση, η γρήγορη ανέγερση του μνημείου και οι κατασκευαστικές λύσεις που επιλέχθηκαν για την οικοδόμησή του, επέδρασαν επιβαρυντικά σε βάθος χρόνου για την αντοχή της δομής του, με τις μεγάλες ωθήσεις των τεχνητών επιχώσεων στο νότιο τμήμα του μνημείου να οδηγούν στην κατάρρευση του περιμετρικού τοίχου στο τμήμα αυτό. Αντίστοιχα στη δεύτερη περίπτωση παρατηρούνται καταπτώσεις θόλων, ανώτερων τμημάτων της ανωδομής και διακοπή της συνοχής των τοιχοποιιών λόγω διαμπερών ρωγμών.

Τόσο τα εκτεταμένα φαινόμενα λιθολόγησης όσο και οι σημαντικές καταπτώσεις τμημάτων της ανωδομής, μακροσκοπικά δημιουργούν σύγχυση για το ακριβές μέγεθος και την κλίση των πρανών του. Αυτό σε συνδυασμό με τις έντονες επιχώσεις λόγω της συνεχούς εισόδου ομβρίων υδάτων στο εσωτερικό από δυσμάς αλλοιώνει το σχήμα του και προκαλεί γεωμετρική παραμόρφωση των αρχικών χαράξεων του.

Εικόνα 7. Τμήμα του βόρειου αναλημματικού τοίχου. Διακρίνονται το είδος τοιχοποιίας και η χαρακτηριστική αποσάθρωση των κονιαμάτων της Α' φάσης (Zachos – Pavlidis 2010).

Το μνημείο εφάπτεται στα νοτιοανατολικά όρια του σύγχρονου οικισμού της Νικόπολης. Αυτός είναι και ο κύριος λόγος της κατάτμησης των ιδιοκτησιών στη βόρεια πλευρά του σε μικρά οικόπεδα. Αν και όπως δείχνει η διανομή τα βόρεια οικόπεδα προορίζονταν για οικοδόμηση, δεν έχουν ανεγερθεί κτίσματα σε αυτά. Παρόλα αυτά η γειτνίαση του μνημείου με τον σύγχρονο οικισμό δημιουργεί μία σχέση αλληλεπίδρασης, η οποία πρέπει να ληφθεί υπόψη στη σύνταξη των προτάσεων διαμόρφωσης των προσβάσεων και του περιβάλλοντα χώρου του μνημείου.

Εικόνες 8 και 9. Στη περίπτωση των κατασκευών που χρονολογούνται στη Β' φάση παρατηρούνται καταπτώσεις θόλων (πάνω), ανώτερων τμημάτων της ανωδομής και διακοπή της συνοχής των τοιχοποιιών λόγω διαμπερών

Δ. ΑΠΑΙΤΟΥΜΕΝΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ

Όπως σημειώθηκε πιο πάνω, το Στάδιο πλήττεται από έντονα φαινόμενα αποσάθρωσης των κονιαμάτων των τοιχοποιιών, κατάρρευσης τμημάτων τοιχοδομής, διακοπής της συνοχής σε τμήματα των τοιχοποιιών του και έντονης εισροής ομβρίων εντός του μνημείου. Για το λόγο αυτό το εγχείρημα αποκάλυψής του από τις διαχρονικές επιχώσεις και η αποκατάστασή του με στόχο την απόδοσή του στο κοινό πρέπει να υπακούει σε ένα γενικό σχέδιο επεμβάσεων και αποχρωματώσεων, ένα πλαίσιο δηλαδή το οποίο θα καθορίζει το στρατηγικό στόχο των επεμβάσεων και τη γενική μορφή τους σε συνδυασμό με την επίλυση επιμέρους σημαντικών προβλημάτων, όπως για παράδειγμα το ιδιοκτησιακό καθεστώς.

I. Τοπογραφική αποτύπωση και εκπόνηση κτηματογραφικών διαγραμμάτων Σταδίου Νικόπολης

Όσον αφορά το ιδιοκτησιακό καθεστώς, το Στάδιο ανήκει στο αρμόδιο Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, όμως πέριξ του μνημείου υφίστανται ιδιοκτησίες σε επαφή με τις εξωτερικές τοιχοποιίες του. Για το λόγο αυτό πρέπει αφενός να καθοριστούν τα ακριβή όρια των ιδιοκτησιών και να εκπονηθούν τα απαραίτητα για απαλλοτριώσεις κτηματογραφικά διαγράμματα, αφετέρου πρέπει να τοπογραφηθεί εκ νέου η υπάρχουσα κατάσταση του μνημείου με την υλοποίηση σταθερών σημείων στο χώρο.

II. Αρχιτεκτονική μελέτη συνολικής ανάδειξης και αποκατάστασης Σταδίου Νικόπολης

Η εκπόνηση αρχιτεκτονικής μελέτης που θα αποσκοπεί στην επίλυση των βασικών προβλημάτων παθολογίας, διαχείρισης και επισκεψιμότητας του μνημείου κρίνεται απολύτως απαραίτητη. Η αρχιτεκτονική μελέτη θα προσπαθήσει με επιστημονικό τρόπο να τεκμηριώσει τις απαιτούμενες εργασίες ώστε να εξασφαλιστεί η συντήρηση του μνημείου, η ανάσχεση της δράσης φθοροποιών παραγόντων και απόδοσή του στο κοινό.

Σε αυτήν θα περιλαμβάνονται:

α) Συμπλήρωση των σχεδίων τεκμηρίωσης της υπάρχουσας κατάστασης (κάτοψη - τομές - όψεις) ή όπου απαιτείται η εκπόνηση νέων.

β) Φωτογραφική τεκμηρίωση του μνημείου και δημιουργία οργανωμένου φωτογραφικού αρχείου που να το περιγράφει.

γ) Εκπόνηση σχεδίων παθολογίας υπάρχουσας κατάστασης.

δ) Πρόταση συνολικής ανάδειξης και αποκατάστασης του μνημείου, στα οποία θα περιγράφονται τα απαιτούμενα σημεία αποχρωματώσεων, επέμβασης συντήρησης τοιχοποιιών, σχεδιαγράμματα κίνησης επισκεπτών, χώρος και τρόπος τοποθέτησης αρχιτεκτονικών μελών, χώρος τοποθέτησης αρχαίου οικοδομικού υλικού κλπ.

ε) Πρόταση για τις απαιτούμενες απαλλοτριώσεις περιμετρικά του Σταδίου.

στ) Πρόταση για την οργάνωση του εργοταξίου.

ζ) Αναλυτικός προϋπολογισμός για την υλοποίηση του φυσικού αντικειμένου της μελέτης.

III. Γεωλογική Μελέτη και μελέτη για τη λήψη προσωρινών μέτρων διευθέτησης ομβρίων στο Στάδιο Νικόπολης

Από τους πιο επιβαρυντικούς παράγοντες που δρουν διαχρονικά στην περιοχή του σταδίου είναι η εισροή ομβρίων στο εσωτερικό του Σταδίου και οι γεωλογικές μετακινήσεις που παρατηρούνται στο λόφο του Μιχαλιτσίου. Για αυτό θεωρείται σκόπιμο να εκπονηθεί γεωλογική μελέτη στην περίμετρο και το εσωτερικό του μνημείου ώστε να διαπιστωθούν πιθανοί κίνδυνοι μετακινήσεως ή ερπυσμού του εδάφους, καθώς και η επέκταση της μελέτης σε προτάσεις που αφορούν σε προσωρινά μέτρα για την αποφυγή προβλημάτων εισχώρησης ομβρίων υδάτων στο εσωτερικό του μνημείου (κονίστρα) είτε από τον δρόμο στα δυτικά του είτε από τα πρηνή του ίδιου του μνημείου, τα οποία μπορεί να βλάψουν τοιχοποιίες, αναλήμματα κλπ. Επιπλέον το φυσικό αντικείμενο της μελέτης θα αποσκοπεί στην απρόσκοπτη λειτουργία του εργοταξίου κατά τη διάρκεια υλοποίησης της μελέτης.

Με το πέρας της υλοποίησης του φυσικού αντικειμένου της αρχιτεκτονικής μελέτης θα απαιτηθεί οριστική μελέτη αποστράγγισης υδάτων από το μνημείο. Τότε κρίνεται πως θα είναι εφικτό και αναγκαίο να προταθούν μόνιμα μέτρα προστασίας του μνημείου από τα όμβρια, όταν και θα είναι γνωστές οι αρχαίες υποδομές αποστράγγισης, οι αρχαίες θεμελιώσεις και το αρχικό επίπεδο του εδάφους.

IV. Ανάλυση αρχαίων λίθων και κονιαμάτων και πρόταση συμβατών υλικών και κονιαμάτων επέμβασης

Στη μελέτη αυτή θα αναλυθούν οι συνθέσεις των αρχαίων κονιαμάτων που χρησιμοποιήθηκαν στην κατασκευή του μνημείου και θα προταθούν

συνθέσεις για νέα συμβατά κονιάματα επέμβασης. Επιπλέον, θα ταυτιστούν τα είδη λίθου από τα οποία είναι κατασκευασμένα τα αρχιτεκτονικά μέλη του μνημείου που χρήζουν συγκολλήσεων και θα προταθούν συνθέσεις για συμβατά κονιάματα συγκόλλησης.

Ε. ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΚΟΣΤΟΥΣ

Προϋπολογισμός μελετών (συμπεριλαμβανομένου του Φ.Π.Α. 23%):

- Τοπογραφική αποτύπωση και εκπόνηση κτηματογραφικών διαγραμμάτων Σταδίου Νικόπολης.....15.000,00 €
 - Αρχιτεκτονική μελέτη συνολικής ανάδειξης και αποκατάστασης Σταδίου Νικόπολης.....30.000,00 €
 - Γεωλογική μελέτη και μελέτη για τη λήψη προσωρινών μέτρων διευθέτησης ομβρίων στο Στάδιο Νικόπολης.....7.000,00 €
 - Ανάλυση αρχαίων λίθων και κονιαμάτων και πρόταση συμβατών υλικών και κονιαμάτων επέμβασης.....3.000,00 €
- ΣΥΝΟΛΟ.....55.000,00 €**

(Το κόστος υλοποίησης του προβλεπόμενου φυσικού αντικειμένου των μελετών θα εκτιμηθεί με την ολοκλήρωση των αντίστοιχων μελετών)

Πρέβεζα, Ιανουάριος 2015

Σύνταξη: Λεωνίδας Λεοντάρης, αρχιτέκτων μηχανικός MSc

Ευάγγελος Παυλίδης, αρχαιολόγος Π.Ε.

Συνεργασία: Ανθή Αγγέλη, Προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων
Πρέβεζας

ΣΤ. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ζάχος, Κ., 1994, Αρχαιολογικές έρευνες στο Γυμνάσιο της Ακτίας Νικοπόλεως, στο ΦΗΓΟΣ για τον καθηγητή Σ. Δάκαρη, Ιωάννινα, 443-457.

Zachos, K., 2001, Excavations at the Actian Tropaeum at Nicopolis. ApreliminaryReport, inIsager 2001 (ed.) 29-41.

Ζάχος, Κ., 2007 (επιμ.), Νικόπολης Β'- Πρακτικά του Δευτέρου Διεθνούς Συμποσίου για τη Νικόπολη(11-15 Σεπτεμβρίου 2002), Ίδρυμα Ακτία Νικόπολις, Πρέβεζα.

Ζάχος, Κ., 2008, ΑΚΤΙΑ. Αθλητικοί αγώνες των αυτοκρατορικών χρόνων στη Νικόπολη της Ηπείρου, Σειρά Μνημεία Νικόπολης 3, Αθήνα.

Ζάχος, Κ., -Καλπάκης, Δ., - Καππά, Χ., -Κύρκου, Θ., 2008, ΝΙΚΟΠΟΛΗ: Αποκαλύπτοντας την πόλη της νίκης του Ακτίου, Επιστημονική Επιτροπή Νικόπολης, Αθήνα.

Zachos K. & Pavlidis E., 2010, Die frühen Bauten von Nikopolis. Bemerkungen zu den Bauphasen und Techniken der Kaiserzeit, in Asskamp R. & Tobias E. (Hrsg.) IMPERIUM-Varus und seine Zeit. Beiträge zum internationalen Kolloquium des LWL- Römermuseums am 28. Und 29. April in Münster, Aschendorff Verlag, 135-152

Zachos K., The Stadium of Actian Nicopolis: Observations on dating and architectural evolution, Athens 2015, υπό εκτύπωση.